

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง "ผลการใช้ชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนานวัตกรรม
ความเป็นพลเมืองดี ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนประถมศึกษา
สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดสงขลา" นั้น ครอบคลุมเนื้อหาสาระที่
สำคัญ ดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสร้างชุดการเรียนการสอน เพื่อพัฒนานวัตกรรม
ความเป็นพลเมืองดี สำหรับนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 6 ที่มีประสิทธิภาพ
2. เพื่อศึกษาผลการใช้ชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนานวัตกรรม
ความเป็นพลเมืองดี ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัด
สำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดสงขลา
3. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของนักเรียน ต่อการเรียนด้วยชุดการ
เรียนการสอนเพื่อพัฒนานวัตกรรมความเป็นพลเมืองดี

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น มี 3 ชุด คือ

- ชุดที่ 1 ชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนานวัตกรรมความเป็นพลเมืองดี
- ชุดที่ 2 แบบวัดนวัตกรรมความเป็นพลเมืองดี
- ชุดที่ 3 แบบสอบถามความพึงพอใจ

ชุดที่ 1 ชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี
ผู้วิจัยได้สร้างชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมือง
ดี ตามแผนจุฬา (Chula Plan) จำนวน 1 ชุด โดยจำแนกเป็นหน่วยการสอน
5 หน่วยการสอน เพื่อใช้ในการทดลอง ดังนี้

- หน่วยการสอนที่ 1 เรื่องความเสียสละและเห็นแก่ส่วนรวม
- หน่วยการสอนที่ 2 เรื่องความสามัคคี
- หน่วยการสอนที่ 3 เรื่องความมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย
- หน่วยการสอนที่ 4 เรื่องความสนใจทางการเมืองการปกครอง
- หน่วยการสอนที่ 5 เรื่องความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา

พระมหากษัตริย์ และภูมิใจในความเป็นไทย

ชุดการเรียนการสอน ทั้ง 5 หน่วยการสอนนี้ ได้รับการตรวจสอบจาก
ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 6 ท่าน และผู้วิจัยได้ประมวลข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของ
ผู้ทรงคุณวุฒิ มาปรับปรุงแก้ไขชุดการเรียนการสอนให้สมบูรณ์ จากนั้นผู้วิจัยได้นำไป
ทดลองหาประสิทธิภาพตามลำดับขั้นของการหาประสิทธิภาพชุดการเรียนการสอน
ตามแผนจุฬา ผลปรากฏว่าชุดการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพอยู่ในระดับ "สูงกว่า
เกณฑ์" ทั้ง 5 หน่วยการสอน

ชุดที่ 2 แบบวัดมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี
ผู้วิจัยสร้างแบบวัดมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี โดยแบ่งออกเป็น 2
ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นสถานการณ์เบื้องต้นของผู้ตอบ และตอนที่ 2 เป็นการวัด
มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ผู้วิจัยได้สร้างตามแนวการวัดความคิดรวบยอดทาง
ภาษา (Verbal Concept Formation Test) ของ กอสส์ (Goss) และ
สตาทท์ (Staats) โดยแบบวัดมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีนี้ ได้รับการตรวจสอบ
จากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 6 ท่าน ผู้วิจัยได้ประมวลข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
ของผู้ทรงคุณวุฒิมาปรับปรุงแก้ไข และได้้นำไปทดลองใช้กับนักเรียนที่ไม่ใช่กลุ่มตัว

อย่าง แต่มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มตัวอย่าง แล้วนำมาคำนวณหาค่าความยาก
อำนาจจำแนก และค่าสัมประสิทธิ์ความเที่ยง ปรากฏว่า ได้ค่าระดับความยากอยู่
ในระหว่าง 0.37 - 0.78 ค่าอำนาจจำแนก 0.25 - 0.87 และสัมประสิทธิ์
ความเที่ยงเท่ากับ 0.84 ซึ่งนับว่ามีมาตรฐานสามารถนำไปใช้ได้

ชุดที่ 3 แบบสอบถามความพึงพอใจ

ผู้วิจัยสร้างแบบสอบถามความพึงพอใจ เป็นแบบมาตราส่วน (Rating
Scale) จำนวน 30 ข้อ เพื่อสอบถามความพึงพอใจของนักเรียน ภายหลังจาก
การเรียนด้วยชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี แบบ
สอบถามชุดนี้ได้รับการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 6 ท่าน และผู้วิจัยได้ประ
มวลข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ มาปรับปรุงแก้ไขให้เป็นแบบสอบ
ถามฉบับสมบูรณ์เพื่อนำไปใช้กับกลุ่มตัวอย่าง

ตัวอย่างประชากร

ตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัยนี้ เป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6
ปีการศึกษา 2534 ของโรงเรียนบ้านเขาแดง อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
แยกเป็นนักเรียนชาย 20 คน นักเรียนหญิง 10 คน โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่าง
แบบเจาะจง (Purposive Sampling)

การดำเนินการทดลอง

ผู้วิจัยได้ดำเนินการทดลอง ตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ก่อนทำการทดลอง ผู้วิจัยให้นักเรียนกลุ่มตัวอย่างทำแบบวัด
มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น (Pre - test)

2. ผู้วิจัยทำการทดลองสอน โดยใช้ชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ในช่วงโมฆะกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ในภาคเรียนที่ 2 โดยใช้เวลาดังสิ้น 42 คาบ

3. เมื่อทดลองสอนครบทุกหน่วยการสอน ผู้วิจัยให้กลุ่มตัวอย่าง ทำแบบวัดมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ชุดเดิมอีกครั้งหนึ่ง (Post - test) และให้ทำแบบสอบถามความพึงพอใจหลังการเรียน

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. นำคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี และคะแนนจากแบบสอบถามความพึงพอใจ ของนักเรียน มาคำนวณหาค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

2. เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลองกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ คือร้อยละ 80 จำแนกตามสถานภาพเบื้องต้น คือ เพศ การนับถือศาสนา การอยู่อาศัย และการประกอบอาชีพของผู้ปกครองโดยการทดสอบค่าที

3. เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ก่อนการทดลองกับหลังการทดลอง จำแนกตามสถานภาพเบื้องต้น คือ เพศ การนับถือศาสนา การอยู่อาศัย และการประกอบอาชีพของผู้ปกครอง โดยการทดสอบค่าที

4. วิเคราะห์ความแปรปรวน ของคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ก่อนการทดลองและหลังการทดลอง จำแนกตามการอยู่อาศัย และการประกอบอาชีพของผู้ปกครอง โดยการทดสอบค่าเอฟ

5. วิเคราะห์ความพึงพอใจ ของนักเรียนภายหลังการเรียนด้วยชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี โดยการแจกแจงความถี่ หาค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และคำนวณค่าร้อยละ

6. เปรียบเทียบความพึงพอใจ ระหว่างนักเรียนชายและนักเรียนหญิง โดยการทดสอบค่าที

สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยพบว่า

1. ชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ที่สร้างขึ้นมีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ทั้ง 5 หน่วยการสอน คือมีประสิทธิภาพ 82.60/84.00 , 81.33/82.60 , 82.66/83.66 , 84.00/81.66 และ 84.00/84.66 และคะแนนเฉลี่ยผลการสอบก่อนเรียนและหลังเรียน แตกต่างกันที่ระดับความมีนัยสำคัญ .01
2. นักเรียนมีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลอง แตกต่างกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้อย่างไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05
3. นักเรียนมีมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลอง สูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 และเมื่อจำแนกตามหน่วยการสอนพบว่า นักเรียนมีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ทั้ง 5 หน่วยการสอน
4. นักเรียนชายและนักเรียนหญิง มีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีก่อนและหลังการทดลองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05
5. นักเรียนหญิงมีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลอง สูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 และนักเรียนชายมีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลองต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้
6. นักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธและนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลาม มีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ก่อนการทดลองไม่แตกต่างกันที่ระดับ .05 แต่หลังการทดลองนักเรียนมีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05
7. นักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธ มีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลองสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และ

นักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลาม มีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลองต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้

8. นักเรียนที่อาศัยอยู่กับบิดามารดา บิดา และญาติ มีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ทั้งก่อนการทดลองและหลังการทดลอง ไม่แตกต่างกันที่ระดับความมีนัยสำคัญ .05 และนักเรียนที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพต่างกัน คือ รับราชการ ค้าขาย รับจ้าง เกษตรกร และประมง มีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ทั้งก่อนการทดลองและหลังการทดลอง ไม่แตกต่างกันที่ระดับความมีนัยสำคัญ .05

9. นักเรียนอาศัยอยู่กับญาติ มีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลองสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 สำหรับนักเรียนที่อาศัยอยู่กับบิดามารดา มีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลองสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ อย่างไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 แต่นักเรียนที่อาศัยอยู่กับบิดา มีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลองต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้

10. นักเรียนที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพประมง มีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลองสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 สำหรับนักเรียนที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพรับราชการและรับจ้าง มีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลองสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ อย่างไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และนักเรียนที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพค้าขาย มีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลองเท่ากับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ แต่สำหรับนักเรียนที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพเกษตรกร มีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลอง ต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้

11. ภายหลังจากทดลองพบว่า ร้อยละของนักเรียนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจจากการเรียนด้วยชุดการเรียนการสอน โดยมีความพึงพอใจทางบวกอยู่ในระดับมาก และมีความพึงพอใจทางลบอยู่ในระดับน้อย

12. นักเรียนชายและนักเรียนหญิง มีความพึงพอใจจากการเรียนด้วยชุดการเรียนการสอน แตกต่างกันในระดับความมีนัยสำคัญ .05

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการทดสอบหาประสิทธิภาพของชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ทั้ง 5 หน่วยการสอน ปรากฏว่า ชุดการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพอยู่ในระดับสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 เล็กน้อย ซึ่งถือว่าสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ แสดงว่าชุดการเรียนการสอนนี้มีประสิทธิภาพในการสอนสามารถที่จะนำไปใช้ในการทดลองได้ และจากข้อมูลที่แสดงความก้าวหน้าของผู้เรียน พบว่า ผลของคะแนนสอบก่อนเรียนและหลังเรียนมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 จึงกล่าวได้ว่าการเรียนด้วยชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้เพิ่มขึ้น ดังที่ ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2523) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการเพื่อช่วยให้การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนบรรลุผล และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ เบญจวรรณ วัฒนเสรี (2523) ที่ได้สร้างชุดการเรียนการสอนเรื่องสังคมและวัฒนธรรม วิชามนุษย์กับสังคม และณรงค์ สมพงษ์ (2519) ที่ได้ศึกษาประสิทธิภาพของชุดการเรียนการสอนประกอบหลักสูตรชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 วิชาสังคมศึกษา ที่สร้างขึ้นโดยวิธีวิเคราะห์ระบบให้มีความสัมพันธ์กับลักษณะความเป็นอยู่และปัญหาในชนบทภาคกลาง ที่พบว่า นักเรียนที่เรียนด้วยชุดการเรียนการสอน จะมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่านักเรียนที่เรียนแบบปกติ และผลการทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน แสดงความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 แสดงว่า หลังจากเรียนด้วยชุดการเรียนการสอนแล้ว ผู้เรียนจะมีความรู้เพิ่มขึ้น

2. จากผลการวิจัยพบว่า หลังจากที่นักเรียนได้เรียนด้วยชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีแล้ว นักเรียนมีมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ คือร้อยละ 80 อย่างไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 แสดงว่า หลังจากที่นักเรียนได้เรียนด้วยชุดการเรียนการสอนนี้แล้ว นักเรียนมีการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีไม่เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วัลลภ พุ่มพวง (2514) ที่พบว่า คนไทยส่วนมากมีความคิดเห็นไม่ถูกต้องในเรื่องความรับผิดชอบในหน้าที่พลเมืองดี ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาทางด้านความเป็นพลเมืองดีได้ปลูกฝังในด้านความรู้ความจำเป็นส่วนใหญ่ ขาดการปฏิบัติจริงจึงทำให้นักเรียนไม่สามารถพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีได้เท่าที่ควร สำหรับในการวิจัยนี้ มีตัวแปรที่ควบคุมไม่ได้ คือ ความแตกต่างระหว่างบุคคลของนักเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง เนื่องจากทางโรงเรียนจัดนักเรียนในแต่ละห้องแบบคละ จึงทำให้ในแต่ละห้องเรียนจะมีทั้งเด็กที่เรียนเก่งเป็นอันดับต้น ๆ ชั้นเรียนและนักเรียนที่มีผลการเรียนค่อนข้างต่ำตกซ้ำชั้นเรียนร่วมกันอยู่ ประการต่อมาคือ นักเรียนส่วนหนึ่งมีความสนใจและการเอาใจใส่ต่อการเรียนค่อนข้างน้อย ทั้งจากการสังเกตของผู้วิจัยเองและสอบถามจากครูประจำชั้นและครูประจำวิชา ได้ทราบว่านักเรียนของโรงเรียนมีอัตราการเรียนต่อในระดับมัธยมต้นค่อนข้างน้อย ทั้งที่อยู่ห่างจากโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอเพียง 1 กิโลเมตรเศษ สาเหตุก็เนื่องมาจากทางบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี จึงไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในระดับที่สูงขึ้นจากสภาพดังกล่าว ทำให้นักเรียนขาดความสนใจและขาดความเอาใจใส่ต่อการเรียน นักเรียนบางคนมองไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา มาโรงเรียนเพราะเป็นการศึกษาภาคบังคับที่ทุกคนจะต้องมาเรียน อีกประการหนึ่งคือการสนับสนุนเกี่ยวกับการเรียนจากผู้ปกครองมีน้อย ทั้งยังมีวิธีการเลี้ยงดูบุตรหลานของตนเองแบบปล่อยปละละเลย และเมื่อพิจารณาโดยจำแนกตามหน่วยการสอน จะพบว่านักเรียนจะมีมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีหลังการทดลองสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้

อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในหน่วยการสอนที่ 1 เรื่องความเสียสละและเห็นแก่ส่วนรวม เพียงหน่วยการสอนเดียว แสดงว่าหลังการทดลอง นักเรียนได้มีการพัฒนามโนทัศน์ทางด้านนี้สูงขึ้นจนถึงเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ซึ่งมีนัยสำคัญเกี่ยวกับเรื่องความเสียสละและเห็นแก่ส่วนรวม เป็นมโนทัศน์ที่หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2533) มุ่งเน้นให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนเป็นอย่างมาก และการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนส่วนใหญ่ก็มักจะปลูกฝังนักเรียนในด้านความเสียสละและเห็นแก่ส่วนรวมให้แก่ผู้เรียนอยู่เสมอตั้งแต่เริ่มเข้าสู่โรงเรียน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นพวรรณ มายะการ (2529) ที่ได้ศึกษาบทบาทของครูในการปลูกฝังค่านิยมที่พึงประสงค์ให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาที่พบว่า ครูส่วนใหญ่จะมีบทบาทในการปลูกฝังค่านิยมด้านการมีวินัยในตนเอง และการเสียสละให้แก่เด็กนักเรียนอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เพราะว่าการอยู่ร่วมกันในสังคม ทุกคนจะต้องมีความเสียสละซึ่งกันและกัน รวมทั้งเห็นประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว สังคมจึงจะดำเนินไปได้ด้วยความสงบสุข ดังนั้นโรงเรียนจึงควรปลูกฝังและสร้างมโนทัศน์ที่พึงประสงค์ให้แก่เด็กนักเรียนตั้งแต่เริ่มเข้าสู่ระบบโรงเรียน เกี่ยวกับเรื่องนี้ สติชัย นิยมญาติ (2520) ได้กล่าวว่า การปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ต่าง ๆ ควรปลูกฝังอบรมสั่งสอนกันตั้งแต่เด็ก เพราะคุณลักษณะที่เกิดขึ้นจะฝังแน่นอยู่ยาวนาน ยากที่จะเปลี่ยนแปลงในภายหลังอีกด้วย สำหรับในหน่วยการสอนที่ 2 เรื่องความสามัคคี หน่วยการสอนที่ 3 เรื่องความมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย หน่วยการสอนที่ 5 เรื่องความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และภูมิใจในความเป็นไทย นักเรียนมีมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีหลังการทดลอง สูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ อย่างไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ทั้งสามหน่วยการสอน แสดงว่า ได้มีการพัฒนามโนทัศน์ทางด้านทั้งสามขึ้นในตัวผู้เรียน แต่ไม่แตกต่างกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ อาจเป็นเพราะว่าโดยรวมแล้วนักเรียนจะมีความแตกต่างระหว่างบุคคลค่อนข้างมาก แต่สำหรับหน่วยการสอนที่ 4 เรื่องความสนใจทางการเมืองการปกครอง

ปรากฏว่านักเรียนมีมโนทัศน์ในด้านนี้ต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้มาก แสดงว่า การวิจัยนี้ นักเรียนมีการพัฒนามโนทัศน์ด้านความสนใจทางการเมืองการปกครองในระดับที่ไม่น่าพอใจ ทั้งที่ทางโรงเรียนได้มีการจัดกิจกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนและกิจกรรมสภานักเรียนอยู่ทุกปี นักเรียนทุกคนผ่านการใช้สิทธิและมีประสบการณ์ในการใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งกรรมการนักเรียนอย่างน้อยคนละ 5 ครั้ง จากการสังเกตในการวิจัยผู้วิจัยพบว่าในหน่วยการสอนนี้ นักเรียนจะมีความรู้และทักษะพื้นฐานเป็นอย่างดี โดยเฉพาะขั้นตอนกระบวนการในการใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง จากที่นักเรียนทุกคนแสดงออกในสถานการณ์จำลองเกี่ยวกับขั้นตอนการใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง นักเรียนจะปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามขั้นตอนทุกประการ ซึ่งผลการวิจัยในด้านความสนใจทางการเมืองการปกครองสอดคล้องกับงานวิจัยของ สายทิพย์ สุกดีพันธ์ (2524) ที่ได้ศึกษาการเรียนรู้ทางการเมืองของเยาวชนไทย พบว่า โดยเฉลี่ยแล้วนักเรียนมีความสนใจทางการเมืองค่อนข้างต่ำ มีความไว้วางใจทางการเมืองในระดับปานกลาง แสดงให้เห็นว่า การจัดกิจกรรมทางด้านประชาธิปไตยในโรงเรียนให้นักเรียนที่ผ่านมานั้น โรงเรียนได้เน้นไปที่วิธีการใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งมากกว่า ความสำคัญของการเลือกตั้ง นักเรียนควรจะทราบและเข้าใจตลอดจนเห็นความสำคัญว่าเหตุใดจึงมีการเลือกตั้งกรรมการนักเรียนขึ้นภายในโรงเรียน และทำไมทุกคนจึงต้องไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง รวมทั้งผลที่จะได้รับจากการเลือกตั้ง สิ่งเหล่านี้ทางโรงเรียนจำเป็นต้องให้ความรู้แก่นักเรียน เพราะนักเรียนทุกคนจะต้องออกไปสู่สังคมที่เป็นประชาธิปไตยและจะต้องเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเข้าไปทำหน้าที่บริหารประเทศตนเอง เมื่อนักเรียนมีความรู้ความเข้าใจและเห็นถึงความสำคัญของการเลือกตั้ง ย่อมที่จะส่งผลให้การปกครองประเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อความสงบสุขของทุกคน

เมื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนระหว่างก่อนการทดลองกับหลังการทดลอง พบว่า หลังจากที่นักเรียนได้

เรียนด้วยชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีแล้ว นักเรียนมีคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีสูงกว่าก่อนการเรียนด้วยชุดการเรียนการสอนอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 และเมื่อพิจารณาโดยจำแนกตามหน่วยการสอน พบว่าหลังการทดลอง นักเรียนมีมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ทั้ง 5 หน่วยการสอน แสดงว่า หลังจากการเรียนด้วยชุดการเรียนการสอนนี้แล้ว นักเรียนมีมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีสูงขึ้น ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยได้สร้างชุดการเรียนการสอนจากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี โดยอาศัยกิจกรรมหลัก 2 กิจกรรม คือการใช้สถานการณ์จำลอง และการใช้กรณีตัวอย่าง มาสร้างเป็นกิจกรรมการเรียน โดยผู้วิจัยได้ปรับปรุงการจัดกิจกรรม เนื้อหาสาระให้เหมาะสมกับวัยและความสนใจของผู้เรียน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ศึกษาและนำเอากิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ของ ทิศนา ขัมมณีและคณะ (2528) มาเป็นแนวในการสร้างเป็นแผนการจัดกิจกรรม และหลังจากดำเนินกิจกรรมในแต่ละครั้งจะมีการสรุปหลังการเรียน โดยมุ่งเน้นในเรื่องของการบูรณาการการเปรียบเทียบเนื้อหาของสิ่งที่ได้เรียนรู้ กับการดำเนินชีวิตจริง เพื่อการนำไปสู่การปฏิบัติจริงต่อไป (สมพงษ์ จิตระดับ, 2530) ชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีนี้ ทำให้นักเรียนรู้จักการพิจารณาตนเอง มีความเข้าใจตนเองเข้าใจผู้อื่น และสามารถนำความรู้ที่ได้จากการเรียนไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนเองให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้พยายามจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ตามกระบวนการสำคัญในการเรียนรู้ โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พยายามค้นหาคำตอบด้วยตนเอง อันจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (ทิศนา ขัมมณี, 2522) ดังนั้น การจัดกิจกรรมการเรียนส่วนใหญ่จึงฝึกให้นักเรียนทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มทุกครั้ง นักเรียนได้มีโอกาสเปลี่ยนกลุ่ม เปลี่ยนหน้าที่ ตลอดจนแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดของตนเอง เมื่อนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมกับผู้อื่น นักเรียนจะได้ฝึกความกล้าที่จะแสดงออกในทางที่ถูกที่ควร

ได้เผชิญกับเหตุการณ์รอบด้านทั้งตัวบุคคลและสถานการณ์ที่เป็นปัญหา ต้องเรียนรู้ การปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นในการอยู่ร่วมกัน ต้องแลกเปลี่ยนและยอมรับความคิดเห็นซึ่งกันและกัน รวมทั้งการประนีประนอมทางด้านความคิดเห็นของแต่ละคนเพื่อเลือกเหตุผลที่เหมาะสมที่สุด อันจะทำให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ซึ่งสอดคล้องคล้อยกับงานวิจัยของ สุลล บุญทรง (2525) ที่ได้ศึกษาผลการใช้ กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ในการสอนจริยศึกษา ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 พบว่า กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์สามารถสร้างทัศนคติที่ดีให้กับนักเรียนได้ดีกว่ากิจกรรมที่เสนอแนะในหลักสูตร นอกจากนี้ยังพบว่า กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ทำให้นักเรียนมีความสามารถทางด้านการเรียนตำมที่ทัศนคติที่ดีมากกว่าด้วย เช่นเดียวกับ ลักษณะธรรมไพโรจน์ (2524) ที่ใช้กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ เพื่อฝึกพฤติกรรมกล้าแสดงออก ผลปรากฏว่า หลังจากฝึกตามโปรแกรมที่จัดขึ้นแล้ว นักเรียนมีพฤติกรรมกล้าแสดงออกสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ จะเห็นได้ว่ากิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์สามารถทำให้ผู้เรียนเปิดเผยตนเอง กล้าที่จะเผชิญปัญหา สามารถที่จะเลือกตัดสินใจในการแก้ปัญหาได้อย่างมีเหตุผล ส่งเสริมความร่วมมือในการทำงาน ความเป็นผู้นำเป็น ผู้ตาม การเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่ม รวมทั้งทักษะในการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี (ทิตนา ชนมณี และคณะ, 2522) นอกจากนี้ยังมีการนำเอากระบวนการกลุ่มไปใช้ใน กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อจุดมุ่งหมายที่ต่างกัน เช่นการศึกษาของ โคช และเฟรนช (Coch & French, 1948) ได้ใช้การทำงานเป็นกลุ่มในโรงงานอุตสาหกรรม พบว่า การมีส่วนร่วมในกลุ่มมีผลในการพัฒนาทางด้านศีลธรรมจรรยาและการมีส่วนร่วมในการช่วยแก้ปัญหาบางอย่าง ทำให้บุคคลที่มีส่วนร่วมนั้น เกิดความรู้สึกพอใจต่อการแก้ปัญหานั้น เพราะบุคคลมีความรู้สึกที่ตนเองได้ลงทุนในการให้ ความคิดเห็น ได้ตัดสินใจได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงความคิดความรู้ที่เกี่ยวกับ บางอย่างและอุทิศพลังงานทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งวิธีการแก้ปัญหานั้น ๆ

การเรียนด้วยชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมือง ดีครั้งนี้ นักเรียนทุกคนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างเต็มที่ เช่นการเล่นเกม การ

ร่วมในสถานการณ์จำลองและการประชุมกลุ่มย่อย ซึ่งนักเรียนมีโอกาส
เสนอความคิดเห็นในการอภิปราย และครูมีส่วนในการชี้แนะและให้คำแนะนำใน
บางครั้ง วิธีการเหล่านี้เป็นการส่งเสริมให้นักเรียนได้เรียนรู้ตนเอง เพื่อความ
เข้าใจตนเองและเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล การมีส่วนร่วมใน
กิจกรรมการเรียนการสอนอย่างแท้จริงนี้ ทำให้นักเรียนได้พัฒนามโนทัศน์ในทางที่
สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ เพราะเป็นไปตามทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (Active
Participation Theory) ที่กล่าวว่า การเปลี่ยนความคิดหรือทัศนคติและการ
เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ทำให้เกิดขึ้นได้โดยการสร้างสถานการณ์ให้เกิดการมี
ส่วนร่วมในกลุ่มบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ และมีการจัดกิจกรรมทางการศึกษาโดย
ให้บุคคลมีส่วนร่วมในกิจกรรม จะเป็นวิธีการที่ทำให้บุคคลพัฒนาหรือเปลี่ยน
แปลงความคิดและทัศนคติได้ (ประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2520)

3. เมื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี
จำแนกตามเพศระหว่างนักเรียนชายกับนักเรียนหญิง พบว่า ก่อนการทดลองและ
หลังการทดลอง นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีคะแนนเฉลี่ยของคะแนนมโนทัศน์
ความเป็นพลเมืองดีแตกต่างกัน โดยนักเรียนหญิงมีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่านักเรียน
ชายอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 แสดงว่า เพศเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะทำให้
การพัฒนามโนทัศน์ของบุคคลแตกต่างกัน โดยเฉพาะเพศหญิงจะมีมโนทัศน์ความเป็น
พลเมืองดีสูงกว่าเพศชาย และเมื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนมโนทัศน์ความ
เป็นพลเมืองดีหลังการทดลองกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ พบว่า คะแนนเฉลี่ยของ
นักเรียนหญิงสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 สำหรับนัก
เรียนชายจะมีคะแนนเฉลี่ยหลังการทดลองต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และถ้าเมื่อ
พิจารณาโดยจำแนกตามหน่วยการสอน พบว่า นักเรียนหญิงมีคะแนนเฉลี่ยของ
คะแนนมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลองสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้อย่าง
มีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ถึง 4 หน่วยการสอนและที่ระดับความมีนัยสำคัญ .05

1 หน่วยการสอน แต่สำหรับนักเรียนชายจะมีคะแนนเฉลี่ยของคะแนนโมทาค์น
ความเป็นพลเมืองดีหลังการทดลองสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ
.01 ในหน่วยการสอนที่ 1 และที่ระดับความมีนัยสำคัญ .05 ในหน่วยการสอนที่ 4

จากผลการวิจัยนี้ พบว่า นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีการพัฒนา
โมทาค์นความเป็นพลเมืองดีแตกต่างกัน นั่นคือเพศที่แตกต่างกันทำให้การพัฒนา
โมทาค์นความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนแตกต่างกันด้วย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า
เพศชายและเพศหญิงมีความแตกต่างกันโดยธรรมชาติอยู่แล้ว เช่นในด้านสรีรวิทยา
ด้านการถูกกำหนดบทบาทที่แตกต่างกันในสังคม และด้านบุคลิกภาพอื่น ๆ สิ่ง
เหล่านี้ย่อมมีผลต่อจิตใจ ความรู้สึก ความคิดเห็น และพฤติกรรมของนักเรียนเป็น
อย่างมาก จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ในขณะที่ทำการทดลองนักเรียนหญิงจะมี
ความสนใจตั้งใจและเอาใจใส่ในการร่วมกิจกรรมเป็นอย่างดี ด้วยการให้ความ
ร่วมมือและมีความรับผิดชอบในงานที่ได้รับมอบหมายมากกว่า ในขณะที่นักเรียน
ชายจะมีผู้สนใจเป็นส่วนน้อย ขาดความกระตือรือร้นที่จะเรียน ทั้งยังมีนิสัยที่ชอบก่อ
ความยุ่งยากให้แก่ผู้อื่นด้วยการแกล้งผู้อื่นหรือไม่ก็คุยกันเสมอเมื่อมีโอกาส ซึ่งใน
การเรียนครั้งแรก ๆ นักเรียนหญิงจะไม่ยอมรวมกลุ่มกับนักเรียนชาย ผู้วิจัยต้องชี้
แจงทำความเข้าใจให้นักเรียนทั้งสองเข้าใจ และเมื่อมีการร่วมกิจกรรม นัก
เรียนชายบางคนยังถือโอกาสเล่นกับเพื่อนต่างกลุ่มหรือไม่ก็นิ่งเฉยไม่แสดงความ
คิดเห็นใด ๆ ออกมา และส่วนใหญ่ของกลุ่มตัวอย่างเพศชายมักจะขาดความสนใจ
ในการเรียนวิชาอื่น ๆ ด้วย บางคนเรียนอ่อนอ่านหนังสือไม่ค่อยออกก็เลยไม่สนใจ
ที่จะเรียน บางคนก็ชอบก่อแกล้งทำให้เสียระเบียบวินัยของห้องเรียน บางคนก็มี
พฤติกรรมก้าวร้าว แม้แต่ในขณะร่วมกิจกรรมก็มีนักเรียนหญิงบางคนมาบอกผู้วิจัยว่า
ถูกนักเรียนชายบางคนแกล้งและพฤติกรรมที่แตกต่างกันระหว่างเพศชายกับเพศ
หญิงที่ผู้วิจัยสังเกตพบอีกประการหนึ่งคือ ในขณะร่วมกิจกรรมเมื่อมีการรวมกลุ่มเพื่อ
ทำงานกลุ่มร่วมกัน นักเรียนชายมักจะให้นักเรียนหญิงทำหน้าที่เป็นผู้นำกลุ่มเสมอ
ซึ่งผู้วิจัยได้แก้ไขปัญหานี้ โดยการให้ความสนใจและเอาใจใส่นักเรียนอย่างทั่วถึง

ยอมรับความสามารถที่แตกต่างกันของนักเรียนแต่ละคนและเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีโอกาสแสดงออกและมีส่วนร่วมในกิจกรรมเท่าเทียมกัน ซึ่งสภาพความแตกต่างระหว่างเพศนี้สอดคล้องกับการวิจัยของ อภิลิทธิ วงษา (2517) และ วรณี รักธรรม (2523) ที่พบว่า นักเรียนหญิงมีความรับผิดชอบมากกว่านักเรียนชาย และสมาน ซาลีเครือ (2523) ที่ได้ศึกษาค่านิยมเชิงสังคมเรื่องความซื่อสัตย์ พบว่า นักเรียนหญิงจะมีค่านิยมเชิงสังคมเรื่องความซื่อสัตย์สูงกว่านักเรียนชาย จากความแตกต่างเหล่านี้จึงมีผลให้นักเรียนชายมีพฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดที่แตกต่างไปจากนักเรียนหญิง ซึ่ง ชัยพร วิชชาวุธ (2531) พบว่า ในด้านความรู้สึกว่าตนเองมีค่าน่าภาคภูมิใจและด้านความสำเร็จในชีวิต การงาน เพศหญิงจะมีการประเมินความน่าปรารถนาในระดับสูงกว่าเพศชาย แต่ในบรรดาพฤติกรรมที่ไม่ดี ไม่ถูก ไม่ควร ทั้งปวง เพศชายจะมีศักยภาพที่จะทำมากกว่าเพศหญิง อีกองค์ประกอบหนึ่งที่มีผลโดยตรงต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของนักเรียน คือ การอบรมเลี้ยงดูของผู้ปกครอง โดยเฉพาะในสังคมไทยที่มีการอบรมเลี้ยงดูตามวิถีชีวิตแบบคนไทยที่เน้นเรื่องเพศของบุตร เป็นที่ยอมรับกันว่า เด็กชายและเด็กหญิงในสังคมไทยได้รับการเลี้ยงดูและมีบทบาทในสังคมแตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ วารินทร์ ม่วงสุวรรณ (2517) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูลูกแบบควบคุมเมื่อเปรียบเทียบระหว่างเพศ พบว่า เพศหญิงถูกควบคุมมากกว่าเพศชาย และการอบรมเลี้ยงดูแบบให้ความรัก เพศหญิงก็ได้รับความรักมากกว่าเพศชาย จึงอาจกล่าวได้ว่า เพศเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี และเนื่องมาจากเพศชายและเพศหญิงมีลักษณะที่แตกต่างกันในด้านต่าง ๆ เช่น สภาพทางสรีรวิทยา การอบรมเลี้ยงดู และการถูกกำหนดบทบาทในสังคมที่แตกต่างกัน สิ่งเหล่านี้อาจทำให้นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีแตกต่างกัน

4. เมื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนทัศนคติความเป็นพลเมืองดี จำแนกตามการนับถือศาสนา ระหว่างนักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธกับนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลาม พบว่า ก่อนการทดลองนักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธกับนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามมีทัศนคติความเป็นพลเมืองดีไม่แตกต่างกันทางสถิติที่ระดับ .05 แสดงว่า ก่อนการทดลองนักเรียนทั้งสองมีพื้นฐานเกี่ยวกับทัศนคติความเป็นพลเมืองดีไม่แตกต่างกัน แต่ภายหลังการทดลองพบว่า นักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธกับนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามมีทัศนคติความเป็นพลเมืองดีแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 แสดงว่า หลังจากเรียนด้วยชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนามโนทัศน์ทัศนคติความเป็นพลเมืองดีแล้ว นักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธกับนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามมีทัศนคติความเป็นพลเมืองดีแตกต่างกัน โดยนักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธ มีทัศนคติความเป็นพลเมืองดีสูงกว่านักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลาม เมื่อจำแนกตามหน่วยการสอนพบว่า นักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธมีทัศนคติความเป็นพลเมืองดีสูงกว่านักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในหน่วยการสอนที่ 3 เรื่องความมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย และหน่วยการสอนที่ 5 เรื่องความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และภูมิใจในความเป็นไทย ซึ่งผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ โกศล ธรรมชาติ (2519) ที่พบว่า นักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธกับนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามมีทัศนคติแบบประชาธิปไตยด้านความสามัคคีธรรมและการวชิรธรรมแตกต่างกัน และเมื่อเปรียบเทียบคะแนนทัศนคติความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลองกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ พบว่า นักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธ มีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในหน่วยการสอนที่ 1 เรื่องความเสียสละและเห็นแก่ส่วนรวม และหน่วยการสอนที่ 2 เรื่องความสามัคคี และที่ระดับ .05 ในหน่วยการสอนที่ 5 เรื่องความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และภูมิใจในความเป็นไทย สำหรับนักเรียนอิสลามจะมีคะแนนเฉลี่ยหลังการทดลองสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในหน่วยการสอนที่ 1

เรื่องความเสียสละและเห็นแก่ส่วนรวม เพียงหน่วยการสอนเดียว

จากความแตกต่างกันของคะแนนโศกโศกความเป็นพลเมืองดี ของนักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธกับนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามภายหลังการทดลอง ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่า โดยปกตินักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามจะมีการรวมกลุ่มกันเองมากกว่าที่จะรวมกลุ่มกับนักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธ แต่ก็จะมีการรวมกลุ่มเล่นสนุกและมีความสัมพันธ์กับนักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะนักเรียนหญิงจะมีการรวมกลุ่มกันมากกว่านักเรียนชาย ทั้งนี้เป็นเพราะว่านักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธกับนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลาม จะมีพื้นฐานทางด้านศาสนาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ดังงานวิจัยของ อัจฉรา บุญชู (2519) ที่พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อในศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธมีความสัมพันธ์กันในทางลบ เนื่องจากหลักศาสนาพุทธค้ำกับหลักศาสนาอิสลามอย่างเช่นศาสนาอิสลามเชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้ามีอำนาจเหนือทุกสิ่งทุกอย่าง และเป็นไปตามลิขิตของพระองค์ แต่ศาสนาพุทธไม่เชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้ามีอิทธิพลเหนือทุกสิ่งทุกอย่างในโลกและจักรวาล และในตอนเย็นหลังเลิกเรียน นักเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างที่นับถือศาสนาอิสลามจะต้องไปเรียนที่โรงเรียนทางศาสนาของตน ซึ่งนักเรียนจะมีความรู้สึกตั้งใจและภูมิใจที่จะได้เรียนทั้งนี้เพราะนักเรียนจะได้เรียนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนโดยตรง ดังฝ่ายโครงการสอนศาสนาอิสลามในโรงเรียนประถมศึกษา (2526) ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า นักเรียนที่อยู่ในวัยศึกษาค้นคว้าความรู้ จำเป็นจะต้องศึกษาหลักธรรมทางศาสนาอิสลามจากผู้รู้ที่อยู่ในชุมชน โดยทั่วไปแล้วมีการเรียนการสอนศาสนาอิสลามในตอนเช้าก่อนไปโรงเรียน ตอนเย็นหรือตอนค่ำเมื่อกลับจากโรงเรียนแล้วและมีการเรียนการสอนศาสนาในวันเสาร์ - วันอาทิตย์ ทั้งนี้ก็แล้วแต่ความสะดวกของผู้สอนและผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้วิจัยได้สอบถามนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการเรียนการสอนในตอนเย็นของนักเรียน ก็ได้รับคำตอบว่า การสอนจะมุ่งเน้นไปในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและวัฒนธรรมอิสลาม เช่นเดียวกับการที่ผู้ที่นับถือศาสนา

พุทธไปวัด ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมของประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลาม จะมีพื้นฐานมาจากหลักศาสนา ดังนั้นหลักศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อจิตใจของประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามเหนือสิ่งอื่นใด หลักศาสนาอิสลามได้กำหนดแนวการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ที่มุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติตั้งแต่เกิดไปจนตาย ฉะนั้นบทบัญญัติของศาสนาจึงถือได้ว่าเป็นธรรมนูญชีวิตที่มุสลิมต้องปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด บทบัญญัติของศาสนาอิสลามได้กำหนดถึงหลักการปฏิบัติเกือบทุกแง่ทุกมุมของการดำเนินชีวิตสรุปแล้วแทบจะเรียกได้ว่า ไม่มีพฤติกรรมใดหรือแนวคิดใดของมนุษย์ที่จะพ้นจากขอบข่ายของศาสนาอิสลาม (อารง สุทธศาสตร์, 2523) การปลูกฝังวัฒนธรรมให้แก่เด็กที่นับถือศาสนาอิสลาม ควรเริ่มจากอายุน้อย ๆ ตั้งแต่การถ่ายทอดจากครอบครัวจนกระทั่งถึงสถาบันทางศาสนาของชุมชน มีการสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง การถ่ายทอดค่านิยมทางสังคมและศาสนาเริ่มจากการฝึกหัดอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน การศึกษาเรื่องเอกราชของพระเจ้า ศาสนบัญญัติที่เกี่ยวกับการทำความสะอาด การละหมาด การถือศีลอด การบริจาคศาสนพลี และอื่น ๆ ที่จำเป็น ตลอดจนการรับค่านิยมในการประกอบอาชีพ การปฏิบัติตนในสังคม การแต่งงาน การบริโภคอาหาร การอยู่อาศัย เป็นต้น (โมหัมมัด อับดุลกาเร้, 2527)

ในส่วนของการประพฤติตามระเบียบวินัยของโรงเรียน ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นและรับฟังจากครูประจำชั้น ทราบว่า โดยรวมแล้วนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามจะมีแนวโน้มที่จะละเลยต่อระเบียบวินัยของโรงเรียน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่ากฎระเบียบบางอย่างอาจไม่ตรงกับหลักศาสนารวมทั้งด้านการมีมารยาทในสังคม จะพบว่านักเรียนกลุ่มตัวอย่างที่นับถือศาสนาอิสลามจะขาดความเกรงใจและไม่ค่อยให้ความเคารพต่อครูผู้สอนเท่าที่ควร การปฏิบัติตนจะเป็นไปในลักษณะที่ว่าไม่รู้จักผู้หลักผู้ใหญ่ และขณะทำการทดลองนักเรียนกลุ่มตัวอย่างที่นับถือศาสนาอิสลามจะให้ความสนใจต่อการเรียนการสอนค่อนข้างน้อย ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากสภาพทางบ้านของนักเรียนเนื่องจากผู้ปกครองส่วนใหญ่จะต้องออกไปประกอบ

อาชีพตั้งแต่เช้าและกลับบ้านในตอนค่ำ จึงทำให้มีเวลาในการอบรมคุณลักษณะของตนเองไม่มาก โดยรวมทุกวิชานักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามจะมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนค่อนข้างต่ำ ทั้งนี้เป็นเพราะว่านักเรียนเหล่านี้จะต้องเรียนในระดับประถมศึกษาในตอนกลางวัน ตอนค่ำก็จะไปเรียนเกี่ยวกับศาสนาและวัฒนธรรมทางศาสนาอิสลามด้วย จึงอาจเป็นสาเหตุให้นักเรียนเกิดอาการเมื่อยล้าทางสมองเพราะต้องให้สมองในการรับรู้มากกว่าเด็กนักเรียนปกติ ในส่วนนี้ก็จะพบว่านักเรียนกลุ่มตัวอย่างที่นับถือศาสนาอิสลามจะมีความศรัทธาและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของศาสนาเป็นอย่างดี ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ดี ทั้งยังมีความรักและช่วยเหลือกันในกลุ่มพวกพ้องเพื่อนฝูงของตนเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้ว่านักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามจะมีคะแนนโหนดัชนีความเป็นพลเมืองดี หลังการทดลองสูงกว่านักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธ ในหน่วยการสอนที่ 1 เรื่องความเสียสละและเห็นแก่ส่วนรวม

5. เมื่อศึกษาถึงมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนที่มีสถานภาพการอยู่อาศัยที่แตกต่างกัน คือ นักเรียนที่อยู่อาศัยกับบิดามารดา บิดา และญาติพบว่า ทั้งก่อนการทดลองและหลังการทดลอง นักเรียนที่มีสถานภาพการอยู่อาศัยที่แตกต่างกัน มีมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีไม่แตกต่างกันที่ระดับความมีนัยสำคัญ .05 และนักเรียนที่มีผู้ปกครองประกอบอาชีพต่างกัน คือ รับราชการ ค้าขาย รับจ้าง เกษตรกร และประมงพบว่า ทั้งก่อนการทดลองและหลังการทดลอง นักเรียนที่มีผู้ปกครองประกอบอาชีพต่างกัน มีมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีไม่แตกต่างกันที่ระดับความมีนัยสำคัญ .05 แสดงว่า สถานภาพการอยู่อาศัยและอาชีพของผู้ปกครอง ไม่มีอิทธิพลต่อการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ไม่ว่านักเรียนจะอาศัยอยู่กับใครหรือผู้ปกครองจะประกอบอาชีพใดก็ตาม แต่จะมีวิธีการอบรมเลี้ยงดู สร้างลักษณะนิสัย ปลูกฝังค่านิยมและทัศนคติเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่หรือผู้ปกครองจะมีอิทธิพล

ต่อการพัฒนาบุคลิกภาพและพัฒนาการทางด้านต่าง ๆ ของเด็ก เพราะสถาบันครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการอบรมเลี้ยงดูเด็กให้เจริญเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม สังคมจะเป็นผู้มอบหมายให้ครอบครัวเป็นผู้ดูแลเด็ก ทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ตลอดจนอบรมให้ความรู้และปฏิบัติตามระเบียบประเพณีต่าง ๆ ของสังคม เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างปกติสุข (สาย ชินบุตร, 2519) การเรียนรู้ทางสังคมครั้งแรกจะเกิดขึ้นที่บ้าน จากการได้มีความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากผู้เป็นแม่ ดังนั้นวิธีการเลี้ยงดูจึงมีผลต่อพฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจของเด็ก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ รัตนา ฉากฉลัก (2529) ที่พบว่า นักเรียนได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยจะมีโน้ตค้นทางด้านความไม่เห็นแก่ตัวสูงกว่านักเรียนที่ผู้ปกครองให้การเลี้ยงดูแบบคุ้มครองมากเกินไป

เมื่อพิจารณาโดยการเปรียบเทียบโน้ตค้นความเป็นพลเมืองดี ของนักเรียนจำแนกตามสภาพการอยู่อาศัย หลังการทดลองกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ พบว่านักเรียนที่อาศัยอยู่กับญาติ มีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 และนักเรียนที่อาศัยอยู่กับบิดามารดา มีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้อย่างไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 แต่สำหรับนักเรียนที่อาศัยอยู่กับบิดาเพียงคนเดียว มีคะแนนเฉลี่ยต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้เล็กน้อย อาจเป็นเพราะว่าการอบรมสั่งสอนเด็กนั้น ถ้าเด็กได้อยู่กับครอบครัวที่มีความพร้อมในทุก ๆ ด้าน เด็กก็จะได้รับความรักความอบอุ่นอย่างเต็มที่ ในขณะที่เดียวกันในการอบรมเลี้ยงดูการปลูกฝังค่านิยมที่พึงประสงค์ให้แก่เด็กจะประสบผลมากขึ้น ต่างกับนักเรียนที่อาศัยอยู่กับบิดาเพียงคนเดียว เพราะในสังคมไทยจะมอบหมายให้มารดาเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรมาตั้งแต่โบราณ (สาย ชินบุตร, 2519) ดังนั้นการที่นักเรียนอาศัยอยู่กับบิดาเพียงคนเดียว อาจส่งผลให้นักเรียนมีการพัฒนานโน้ตค้นความเป็นพลเมืองดีได้ช้ากว่ากลุ่มอื่น จึงทำให้นักเรียนมีโน้ตค้นต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้เล็กน้อย แต่ไม่แตกต่างกันทางสถิติกับกลุ่มนักเรียนที่อาศัยอยู่กับบิดามารดาและ

กลุ่มที่อาศัยอยู่กับญาติ และรวมทั้งอาจมีตัวแปรในเรื่องเพศเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะนักเรียนที่อาศัยอยู่กับบิดามิเพียง 2 คน เป็นนักเรียนชาย 1 คน และนักเรียนหญิง 1 คน ซึ่งผลการวิจัยนี้พบว่านักเรียนหญิงมีมีโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ทั้งก่อนและหลังการทดลองสูงกว่านักเรียนชายอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05

และเมื่อพิจารณาโดยเปรียบเทียบมีโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ของนักเรียนจำแนกตามอาชีพของผู้ปกครอง หลังการทดลองกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้พบว่า นักเรียนที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพประมง มีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 สำหรับนักเรียนที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพรับราชการ ค้าขาย และรับจ้าง มีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้อย่างไม่มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 สำหรับนักเรียนที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพเกษตรกร จะมีคะแนนเฉลี่ยต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้เพียงเล็กน้อย เมื่อทำการวิเคราะห์ความแปรปรวนของกลุ่มจะพบว่า ทั้งก่อนการทดลองและหลังการทดลอง นักเรียนที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพแตกต่างกัน มีมีโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีไม่แตกต่างกัน แสดงว่า อาชีพของผู้ปกครองไม่มีผลต่อการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนทั้งนี้ เป็นเพราะว่าผู้ปกครองที่มีอาชีพต่างกัน แต่ก็มีวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานแบบเดียวกัน ดังงานวิจัยของ อุบลรัตน์ โปธิโกสม (2522) ที่ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดูและความซื่อสัตย์ของเด็กไทย พบว่าผู้ปกครองที่มีอาชีพต่างกัน มีรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูบุตรไม่แตกต่างกัน ซึ่งก็สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สมเกียรติ พรหมผุย (2523) ที่ได้ศึกษาอิทธิพลของการอบรมเลี้ยงดู ที่มีต่อคุณธรรมแห่งความเป็นพลเมืองดี พบว่า เด็กที่พ่อแม่มีอาชีพรับจ้าง อาชีพเกษตรกร อาชีพค้าขาย และรับราชการ มีคุณธรรมแห่งความเป็นพลเมืองดีไม่แตกต่างกัน และ รัตนา ฉากฉลัก (2529) ศึกษาพบว่านักเรียนที่ผู้ปกครองให้การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย แบบปล่อยปละละเลย และแบบให้ความคุ้มครองมากเกินไป จะมีมีโนทัศน์ทางจริยธรรมในด้านความรับ

ผิดชอบ ความมีระเบียบวินัยและตรงต่อเวลา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ ความเมตตากรุณา ความซื่อสัตย์สุจริต ความมีน้ำใจเป็นธรรมไม่ลำเอียง และด้านความอดทนอดกลั้นไม่แตกต่างกัน และไม่มีอิทธิพลต่อการพัฒนามโนทัศน์ของนักเรียน กล่าวคือ ถึงแม้ว่านักเรียนจะมีผู้ปกครองประกอบอาชีพต่างกันและมีวิถีการอบรมเลี้ยงดูบุตรแตกต่างกัน แต่นักเรียนก็มีการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีไม่แตกต่างกัน

6. เมื่อประเมินความพึงพอใจของนักเรียนภายหลังการเรียนด้วยชุดการเรียนการสอน ด้วยแบบสอบถามความพึงพอใจ ปรากฏว่า ร้อยละของนักเรียนส่วนใหญ่มีความในการเรียนด้วยชุดการเรียนการสอนอยู่ในระดับมากโดยนักเรียนมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด ใน 3 ข้อความ คือ นักเรียนชอบการเรียนการสอนแบบนี้ นักเรียนมีความพึงพอใจที่ได้ร่วมกิจกรรม และนักเรียนอยากให้เพื่อนคนอื่น ๆ ได้เข้าร่วมกิจกรรมแบบนี้ด้วย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อความที่ว่า นักเรียนชอบการเรียนการสอนแบบนี้ . นักเรียนมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด ถึงร้อยละ 76.66 ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่า นักเรียนชอบที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน ได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ได้แสดงความสามารถและได้แสดงออกจากการร่วมในสถานการณ์จำลองซึ่งนักเรียนจะไม่ชอบการนั่งฟังคำบรรยายจากครูเพียงอย่างเดียว รวมทั้งเนื้อหาสาระที่เรียนก็แตกต่างไปจากที่นักเรียนเคยเรียนแบบปกติ การจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมทำให้นักเรียนได้รับความรู้ ประสบการณ์และความสนุกสนานควบคู่กันไป เป็นการสนองต่อความต้องการและความสนใจของเด็กในวัยนี้ ผู้วิจัยได้มุ่งให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้และค้นพบคำตอบในสิ่งที่ต้องการด้วยตนเองและกระบวนการกลุ่ม ทำให้นักเรียนเกิดความสนใจและไม่เกิดความเบื่อหน่ายต่อการเรียนการสอน การพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีค่อนข้างที่จะเป็นนามธรรม ผู้วิจัยจึงได้ใช้รูปแบบของกิจกรรมกลุ่มมาเป็นสื่อให้เด็กได้เรียนรู้จากกิจกรรม ซึ่ง

สอดคล้องกับงานวิจัยของ วารี พิศาลภัทรคุณ (2530) ที่ได้ทดลองจัดกิจกรรมส่งเสริมสัมพันธภาพ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยนำกระบวนการกลุ่มมาเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากและชอบการจัดกิจกรรมแบบนี้อยู่ในระดับมากที่สุด และสอดคล้องกับสมพงษ์ จิตระดับ (2527) ที่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนว่า ควรมีส่วนของการพัฒนาในเรื่องของการทำงานร่วมกัน บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในกลุ่ม การดูแลช่วยเหลือกัน กิจกรรมการเรียนการสอนต้องท้าทายให้นักเรียนได้รู้จักคิด การให้เหตุผลและการแสวงหาคำตอบต่าง ๆ ด้วยตนเอง และกิจกรรมที่จัดให้นักเรียนต้องสอดคล้องกับวัย ประสบการณ์ ช่วงความสนใจและความสามารถทางสติปัญญาของผู้เรียน จึงจะประสบความสำเร็จและกิจกรรมนั้นต้องประยุกต์ให้เข้ากับเหตุการณ์ได้

จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า เมื่อนักเรียนได้มีโอกาสเรียนด้วยชุดการเรียนการสอนนี้ ซึ่งเป็นรูปแบบของการจัดกิจกรรมที่มีความแตกต่างไปจากการเรียนการสอนในชั้นเรียนตามปกติ เป็นการจัดกิจกรรมที่แปลกใหม่ไปจากเดิม นักเรียนได้รับความรู้ ประสบการณ์ และความสนุกสนาน จึงทำให้นักเรียนเกิดความสนใจและกระตือรือร้นที่จะร่วมกิจกรรม รวมทั้งผู้วิจัยได้ทำการทดลองสอนด้วยตนเองซึ่งเป็นบุคคลภายนอกของโรงเรียน เป็นการเปลี่ยนความรู้สึกของนักเรียนเกี่ยวกับบุคคลที่สอนอยู่เป็นประจำ แม้ว่าในระยะแรก ๆ นักเรียนบางคนยังไม่กล้าที่จะร่วมกิจกรรมกับเพื่อน ๆ ยังไม่กล้าที่จะแสดงความคิดเห็นหรือไม่กล้าที่จะออกไปรายงานผลการประชุมหน้าชั้น ผู้วิจัยได้แก้ปัญหานี้โดยการสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง ให้ความไว้วางใจ ยอมรับความสามารถของแต่ละคน และมีการกำหนดให้มีการสลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันออกมารายงานหน้าชั้น จึงมีผลทำให้นักเรียนมีความพึงพอใจต่อกิจกรรมการเรียนด้วยชุดการเรียนการสอนครั้งนี้ในระดับมาก เมื่อนักเรียนมีความชอบหรือความพึงพอใจต่อการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนครั้งนี้ ก็ย่อมจะส่งผลต่อการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีไปในทางที่สูงด้วย

เมื่อพิจารณาโดยจำแนกตามเพศแล้ว พบว่า นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีความพึงพอใจต่อการเรียนด้วยชุดการเรียนการสอนแตกต่างกันที่ระดับความมีนัยสำคัญ .05 แสดงว่า เพศของนักเรียนมีผลต่อความพึงพอใจของนักเรียนต่อการเรียนด้วยชุดการเรียนการสอน ซึ่งผลการวิจัยนี้ขัดแย้งกับผลการวิจัยของ วาริ ภิศาลภทรคุณ (2530) ที่ได้ทดลองจัดกิจกรรมส่งเสริมสันติภาพ โดยได้พบว่า นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีความพึงพอใจในการเข้าร่วมกิจกรรมไม่แตกต่างกันที่ระดับความมีนัยสำคัญ .05 และเมื่อได้พิจารณาโดยจำแนกเป็นข้อความจะพบว่า ในส่วนของความพึงพอใจทางลบ นักเรียนชายกับนักเรียนหญิงมีความพึงพอใจแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ในข้อความที่ว่า นักเรียนคิดว่าการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบนี้ไม่น่าสนใจ และนักเรียนไม่สนใจที่จะดำรงเป็นพลเมืองดี และแตกต่างกันที่ระดับความมีนัยสำคัญ .05 ใน 4 ข้อความ คือ นักเรียนมีความพอใจที่ได้เข้าร่วมกิจกรรม นักเรียนรู้สึกเบื่อกับที่ต้องทำกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากบทเรียนในชั้น วิธีดำเนินกิจกรรมยุ่งยากซับซ้อนไม่น่าเรียน และ นักเรียนไม่สามารถนำความรู้จากการร่วมกิจกรรมไปใช้ได้ โดยในข้อความแตกต่างกันนี้ นักเรียนหญิงจะมีความพึงพอใจทางลบในระดับที่ต่ำกว่า ทั้งนี้เป็นเพราะว่าโดยพื้นฐานเดิม นักเรียนชายจะมีความสนใจ การตั้งใจที่จะเรียน การแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ รวมทั้งความสามารถทางสติปัญญาแตกต่างกับนักเรียนหญิง ผู้วิจัยได้สอบถามครูประจำชั้นก็ได้รับคำตอบว่า นักเรียนชายจะไม่ค่อยตั้งใจเรียนไม่ว่าจะเป็นวิชาใดก็ตาม ปัญหานี้จะพบมากในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และประถมศึกษาปีที่ 6 รวมทั้งนักเรียนมีการเข้าศึกษาต่อในระดับต่ำ นักเรียนชายจะรวมกลุ่มกับนักเรียนที่เรียนจบไปแล้ว จึงทำให้นักเรียนชายบางคนมีค่านิยมในทางที่ไม่ถูกไม่ควร เช่น การสูบบุหรี่ การเล่นเกมพนัน และการทะเลาะวิวาท เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่ทางโรงเรียน ประกอบกับทางบ้านของนักเรียนมีเวลาในการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานน้อย จะฝากภาระไว้กับทางโรงเรียนเพียงด้านเดียว ปัญหาเหล่านี้จึงส่งผลให้นักเรียนชายประเมิน

ความพึงพอใจในข้อความที่ว่า นักเรียนไม่สนใจที่จะดำรงตนเป็นพลเมืองดี ในระดับปานกลาง ในขณะที่นักเรียนหญิงจะมีความพึงพอใจในข้อความนี้อยู่ในระดับน้อยที่สุด ผู้วิจัยคิดว่าเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงมาก เพราะนักเรียนในระดับประถมศึกษาทุกคนจะต้องเติบโตเป็นพลเมืองของประเทศชาติในอนาคต แต่ถ้าหากนักเรียนมีความพึงพอใจที่จะดำรงตนเป็นพลเมืองดีอยู่ในระดับปานกลาง สังคมไทยในอนาคตอาจจะเป็นสังคมที่ไม่น่าอยู่ก็ได้ สำหรับในส่วนของความพึงพอใจทางบวก นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีการประเมินความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน

จากผลการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องกับ สันต์ เตชะกัมพูช และคณะ (2531) ที่ว่า การใช้ชุดการเรียนการสอนที่เน้นการศึกษาแบบรายบุคคลคู่ไปกับการใช้กระบวนการกลุ่ม ที่มีความเหมาะสมกับเนื้อหาวิชา และวัตถุประสงค์ของวิชาแล้ว จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ดี เนื่องจาก

1. ชุดการเรียนการสอน จะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสวงหาความรู้ด้วยตนเองตามความถนัด ความสนใจ และความสามารถ แล้วนำมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ช่วยให้ผู้เรียนมีความคิดกว้างขวางและฝึกหัดการแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล ฝึกหัดการรู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
2. บรรยากาศในห้องเรียนเป็นประชาธิปไตย ผู้เรียนมีความกระตือรือร้นที่จะเรียน สังเกตได้จากขณะเรียน ทุกคนจะเรียนด้วยความตั้งใจและเอาใจใส่ต่อการเรียน มีความเพลิดเพลินและพอใจในการเรียนตลอดระยะเวลา ซึ่งย่อมจะส่งผลทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น
3. เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียน ได้รู้จักการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ เคารพในสิทธิ รู้จักแบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็น การปลูกฝังนิสัยในด้านความรับผิดชอบและความซื่อสัตย์ต่อตนเองและหมู่คณะ
4. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรม โดยผู้เรียนจะได้รับประสบการณ์ตรงจากการเรียนรู้

5. ช่วยให้ผู้มีความมั่นใจในการสอนมากขึ้น โดยครูจะมีขั้นตอนในการจัดกิจกรรมไปตามลำดับ รวมทั้งกระบวนการถ่ายทอดความรู้เพื่อให้การสอนมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี ผลการวิจัยยังมีข้อน่าสังเกตอยู่หลายประการที่ทำให้ผลการวิจัยไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง คือ

1. ความเคยชินกับการเรียนการสอนแบบเดิม ทำให้นักเรียนขาดความเป็นตัวของตัวเอง ไม่กล้าที่จะแสดงออก
2. ในการทดลองนี้ ระยะเวลาที่กำหนดไว้มีน้อย ผู้เรียนจึงมีเวลาเรียนจำกัด อาจทำให้ผู้เรียนมีการพัฒนาโน้ตค้นมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีไม่เป็นไปตามที่ตั้งจุดมุ่งหมายไว้

จากประสบการณ์ในการทดลองสอน โดยใช้ชุดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาโน้ตค้นมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี อันเป็นรูปแบบของการเรียนรู้ด้วยการใช้กระบวนการกลุ่ม มีข้อสังเกตที่ควรคำนึงถึง คือ ผู้สอนจะต้องสร้างความประทับใจในทางบวกให้เกิดแก่นักเรียนตั้งแต่กิจกรรมแรก ซึ่งจะช่วยให้นักเรียนกล้าเปิดเผยตนเอง กล้าแสดงออก กล้าแสดงความคิดเห็น ร่วมอภิปรายและร่วมในกิจกรรมการเรียนอย่างจริงจัง ผู้สอนต้องพยายามเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความสามารถของตนเองและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเต็มที่ เพราะจากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ในขณะปฏิบัติกิจกรรม นักเรียนที่เรียนเก่ง มีสติปัญญาคิดมักจะเป็นผู้แสดงออกในกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่านักเรียนที่มีผลการเรียนอ่อน ผู้วิจัยได้แก้ปัญหาโดยการพยายามให้โอกาสแก่นักเรียนทุกคน และให้การเสริมแรงแก่เด็กอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เด็กเกิดความภูมิใจและมีความมั่นใจในตนเองมากขึ้น และสิ่งที่ต้องคำนึงถึงอีกประการหนึ่งก็คือ ต้องดำเนินกิจกรรมทุกขั้นตอนให้สนุกสนานน่าสนใจและทำให้นักเรียนเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการเรียนการสอนทุกครั้ง

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้อง

1. ครูผู้สอนควรจะได้สอนและพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ให้แก่นักเรียนในระดับประถมศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการดำรงตนเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย โดยการสอนสอดแทรกไปในเนื้อหาของแต่ละกลุ่มประสบการณ์ ซึ่งในแต่ละกลุ่มประสบการณ์ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มทักษะ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย หรือกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ ก็สามารที่จะสอนสอดแทรกแนวคิดในการดำรงตนเป็นพลเมืองดีได้ทั้งสิ้น แต่ที่เหมาะสมและสะดวกที่สุด คือกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย

2. ควรนำวิธีสอนแบบต่าง ๆ มาใช้ในการเรียนการสอน เช่น การโต้ว่าที่ธรรมะ การแสดงบทบาทสมมติ การสอนแบบสืบสวนสอบสวน เป็นต้น เพื่อเป็นการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ให้แก่นักเรียนในระดับประถมศึกษา เพราะการปลูกฝังแนวคิดและเจตคตินั้น ควรเริ่มตั้งแต่ในวัยเด็ก จึงจะได้ผลดีกว่าตอนโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว

3. ควรจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อม ในโรงเรียนและห้องเรียน ให้เอื้ออำนวยต่อการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี คือให้มีความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียนคนอื่น ๆ การยอมรับตนเองและผู้อื่นและการส่งเสริมให้นักเรียนได้แสดงออกในความสามารถของตนเองในด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ แต่ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น

4. ครูและผู้ปกครองตลอดจนทุกคนในสังคม ควรปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีในการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะเด็กในวัยนี้ชอบการเลียนแบบ ฉะนั้นบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกคนจึงควรปฏิบัติตนให้เหมาะสมเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็ก

5. ผู้บริหารและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ควรตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีให้แก่นักเรียน เพราะจะมี

ผลต่อตัวนักเรียน ต่อสังคม ต่อประเทศชาติและต่อมวลมนุษยชาติ จึงควรพยายามหาวิธีการที่จะสนับสนุนและให้นำกิจกรรมต่าง ๆ เข้ามาใช้ในโรงเรียน ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เช่น การส่งเสริมนักเรียนที่มีวินัยดีเด่น การเชิญวิทยากรจากภายนอกมาให้ความรู้แก่เด็ก เป็นต้น

6. ผู้บริหารและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมในโรงเรียน ควรจะมีการนำกิจกรรมที่จะเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมาจัดในโรงเรียน เพื่อเป็นประสบการณ์จริงให้แก่ นักเรียน เช่น กิจกรรมสร้างเสริมประชาธิปไตยในห้องเรียน เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี โดยการให้ชุดการเรียนการสอนให้แก่ นักเรียนในระดับชั้นอื่น ๆ โดยการสร้างกิจกรรมให้เหมาะสมกับชั้นและวัยของนักเรียน เพราะการปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ถ้าทำได้ตั้งแต่ชั้นต้น ๆ จะเป็นการดียิ่งขึ้น และควรใช้เวลาในการศึกษาให้นานขึ้นและติดต่อกันไป

2. ควรมีการศึกษาถึงวิธีการอื่น ๆ ที่สามารถพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีให้แก่ นักเรียนในชั้นประถมศึกษา เพื่อให้ได้มาซึ่งวิธีการหลาย ๆ อย่าง ที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีให้แก่ นักเรียน

3. ควรมีการศึกษาถึงตัวแปรอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนามโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนประถมศึกษา